

СПІЛЬНИЙ ВИСНОВОК

AMICUS CURIAE

розроблений проектами міжнародної технічної допомоги (Антикорупційна ініціатива ЄС в Україні, програма USAID «Нове правосуддя» та IDLO) в межах загальної підтримки антикорупційної та судової реформ в Україні

наданий Конституційному Суду України

відповідно до частини третьої статті 69

Закону України «Про Конституційний Суд України»

у справі за конституційним поданням

49 народних депутатів України

щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про Вищий антикорупційний суд»

від 7 червня 2018 року № 2447-VIII

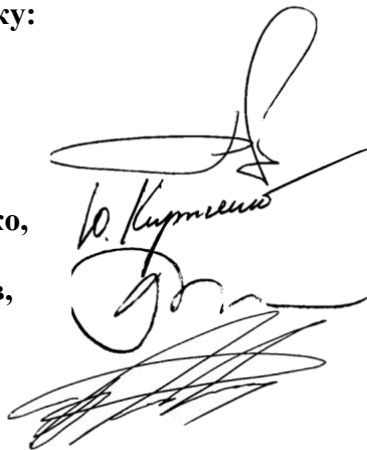
Автори Висновку:

Віталій Касько,

Юлія Кириченко,

Борис Малишев,

Сергій Різник

Консультанти:

Георгій Папуашвілі,

Голова Конституційного суду Грузії
(2006-2016), член Венеційської комісії
(2007-2015)

Микола Хавронюк,

професор кафедри кримінального та
кримінального процесуального права
Національного університету «Києво-
Могилянська академія», директор з
наукового розвитку і член правління
Центру політико-правових реформ

Павол Жилінчак

керівник відділу захисту прав людини
Офісу Омбудсмена (Словаччина)

Дата: 1 жовтня 2020 року

Підстави подання <i>amicus curiae</i>	3
I. ВСТУП.....	4
II. ВАКС НЕ МАЄ ОЗНАК ОСОБЛИВОГО ЧИ НАДЗВИЧАЙНОГО СУДУ	9
III. ГРОМАДСЬКА РАДА МІЖНАРОДНИХ ЕКСПЕРТІВ НЕ ЗДІЙСНЮЄ ВИРІШАЛЬНОГО (НАДМІРНОГО) ВПЛИВУ НА ПРИЗНАЧЕННЯ СУДДІВ ВАКС	16
IV. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА АПЕЛЯЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ ВАКС ЗАБЕЗПЕЧЕНО.....	18
V. НОРМИ ЗАКОНУ ВІДПОВІДАЮТЬ ПРИНЦИПУ ЮРИДИЧНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ.....	20
VI. НОРМИ ЗАКОНУ ВІДПОВІДАЮТЬ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ	25
VII. ІНШІ ПИТАННЯ, ПОРУШЕНІ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПОДАННІ	28
ВИСНОВОК:	30
Джерела:.....	31

Підстави подання *amicus curiae*

Цей Висновок (*Amicus Curiae*) з питань, порушених у конституційному поданні 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» від 7 червня 2018 року № 2447-VIII, підготовлений та скерований до Конституційного Суду України відповідно до частини третьої статті 69 Закону України «Про Конституційний Суд України».

17 липня 2020 року 49 народних депутатів України (суб'єкт конституційного подання) звернулися до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» від 7 червня 2018 року № 2447-VIII (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2018, № 24, ст. 212) зі змінами (далі - Закон № 2447-VIII). Конституційне подання зареєстровано в Секретаріаті Суду 22 липня 2020 року (№ 3/349(20)). Ухвалою колегії суддів Конституційного Суду відкрито конституційне провадження у справі; зараз здійснюється підготовка справи до розгляду на пленарному засіданні Великої палати Суду.

Закон № 2447-VIII набрав чинності 14 червня 2018 року, крім підпункту 3 пункту 2 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» щодо внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України, який набрав чинності з дня початку роботи Вищого антикорупційного суду - 5 вересня 2019 року.

Суб'єкт конституційного подання вважає, що окремі положення Закону № 2447-VIII - а саме: положення частини першої статті 1 (яка визначає статус Вищого антикорупційного суду), частини другої статті 2 (щодо особливостей внесення змін до Закону 2447-VIII), частини першої статті 4 (якими закріплено повноваження Вищого антикорупційного суду), частини першої статті 5 (щодо визначення кількості суддів Вищого антикорупційного суду), частин другої, четвертої статті 7 (в частині визначення вимог до судді Вищого антикорупційного суду, а також обмежень до кандидатів на посаду судді цього суду), частин четвертої, п'ятої статті 8 (якими регламентовано проведення конкурсу на зайняття посади судді Вищого антикорупційного суду та наділено владними повноваженнями Громадську раду міжнародних експертів), статті 10 (додаткові гарантії безпеки суддів Вищого антикорупційного суду), пункту 3 частини першої статті 11 (моніторинг доброчесності суддів Вищого антикорупційного суду), статті 13 (забезпечення житлових умов суддів Вищого антикорупційного суду) - суперечать частині першій статті 1, частині першій статті 2, частині другій статті 5, частинам першій, другій статті 8, статті 21, частинам другій, третій статті 22, частині першій статті 24, частині першій статті 38, частині другій статті 43, пункту 3 частини першої статті 85, пункту 14 частини першої статті 92, частині шостій статті 125, частинам першій, другій статті 126, частинам третій, четвертій статті 127, частині першій статті 128, пункту 8 частини другої статті 129, частині першій статті 130, пункту 1 частини першої статті 131, статті 151-2 Конституції України. Незважаючи на наявність застережень щодо неконституційності лише вичерпного переліку норм Закону, суб'єкт конституційного подання просить Суд визнати Закон № 2447-VIII таким, що не відповідає Конституції України повністю.

I. ВСТУП

Необхідність безкомпромісної боротьби з корупцією в демократичній державі не потребує доведення, адже конституційна демократія і надмірна корупція – взаємовиключні явища. Корупція становить загрозу для національної безпеки та державності України, її політичного, соціального і економічного розвитку, утвердження та забезпечення принципів демократії, верховенства права, прав і свобод людини та громадянина.

Корупція підриває демократію і верховенство права (правовладдя) та призводить до порушень прав людини, викривлень ринків, зниження якості життя і дозволяє організованій злочинності, тероризму та іншим загрозам безпеки людей процвітати. Цей негативний феномен можна виявити в усіх країнах – великих і малих, багатих і бідних, але саме в країнах, що розвиваються, його наслідки є найбільш руйнівними¹.

Закон №2447-VIII визначає засади організації і діяльності Вищого антикорупційного суду, спеціальні вимоги до суддів цього суду та гарантії їх діяльності.² Тож важливість справи щодо конституційності Закону № 2447-VIII і значущість наслідків рішення, яке буде прийняте за результатами її розгляду, не викликає сумнівів.

За юридичною позицією Конституційного Суду України, «Україна як демократична та правова держава має забезпечити створення умов для запобігання чи протидії корупції та належного юридичного регулювання відносин з притягнення до юридичної відповідальності осіб, які вчинили корупційні правопорушення»³. Отож, завдання з протидії корупції виходить далеко за межі кримінально-правових чи кримінологічних науково-практичних інтересів, імпліцитно відображене в Конституції України та є загальнонаціональною справою, від вирішення якої безпосередньо залежить стабільність демократії та конституційного ладу України, а відтак – ефективна реалізація на практиці гарантованих Конституцією прав і свобод людини і громадянина.

¹Statement by Secretary-General Kofi Annan. UN Convention against corruption, opens treaty for signature at high-level conference in Merida, Mexico, 9–11 December. United Nations official web-site, 2003. URL: <http://www.un.org/press/en/2003/ga10199.doc.htm>.

²Створення Вищого антикорупційного суду в Україні мало на меті забезпечити, серед іншого, дотримання розумних строків судового розгляду відповідних категорій кримінальних проваджень у суспільно резонансних справах, для яких якраз були характерними суттєві затримки у судах загальної юрисдикції (Див. пояснювальну записку до законопроекту № 1025).

³Рішення Конституційного Суду України від 6 червня 2019 року № 3-р/2019 у справі за конституційними поданнями Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та 65 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 5 частини першої статті 3, абзацу третього частини третьої статті 45 Закону України „Про запобігання корупції“, пункту 2 розділу II „Прикінцеві положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей фінансового контролю окремих категорій посадових осіб“.

Не випадково Венеційська комісія наголосила, що корупція призводить до свавілля і зловживання владою, позаяк рішення не буде ухвалено згідно з приписами актів права, а це у наслідку означатиме, що рішення будуть свавільними за природою. Понад те, корупція може порушити рівносильне застосування приписів актів права: тому вона є руйнівною для власне підвалин верховенства права (правовладдя). І хоча це стосується всіх трьох гілок влади, корупція є предметом особливого занепокоєння в контексті судової влади, органів звинувачення й правопорядку, що виконують роль знаряддя в забезпеченні дієвості антикорупційних зусиль. Запобігання корупційно значимим учинкам та покарання за них є важливими елементами антикорупційних заходів, що їх передбачено різноманітними міжнародними конвенціями та іншими інструментами.⁴

Водночас, наявна спроба поставити під сумнів конституційність Вищого антикорупційного суду (далі за текстом – ВАКС) закономірна та передбачувана. Поступова втрата значних важелів впливу на здійснення державної влади через унеможливлення зловживання нею провокує зацікавлені політичні і фінансові сили шукати шляхи зупинення процесу демократизації України, який, попри всі труднощі, продовжується. Від моменту заснування про неминучі перешкоди для діяльності ВАКС промовисто свідчив і досвід зарубіжних країн, де аналогічні інституції були запроваджені раніше.

Формальний підхід до трактування конституційних норм і принципів, неготовність суспільств нових демократій узгоджено взаємодіяти для захисту національних інтересів, відсутність розуміння усіх аспектів суспільної небезпеки корупції та інші чинники спричинили серйозні ризики для існування антикорупційних судів навіть в європейських країнах. Так у Словаччині, як відзначають експерти, «потенційний ризик виникнення правових атак та оскаржень проти словацького Спеціального суду не був належним чином оцінений на початковому етапі»⁵.

При цьому, слід наголосити, що в світі не існує чіткого стандарту чи рекомендованої типової моделі антикорупційного суду, адже це залежить від специфіки конкретної правової системи, де виникає потреба у створенні такого суду та від специфіки і особливостей структури і поширеності корупційних правопорушень. Загалом окремі спеціалізовані антикорупційні суди були запроваджені у країнах, де на певному етапі суспільного розвитку гостро поставала проблема високопосадової корупції. Різняться лише підходи до юрисдикції, інстанційності та кваліфікаційних вимог до суддів таких судів.⁶

Якщо не брати до уваги Республіку Філіппіни (де спеціалізований антикорупційний суд засновано ще в 1979 році), перші суди антикорупційної юрисдикції в світі активно почали створюватися на початку 2000-их років. Зазвичай ухвалення рішень про утворення таких судів

⁴Там само.

⁵Див. Створення антикорупційного суду в Україні/Павол Жілінчик. 10 квітня 2017. URL: https://newjustice.org.ua/wpcontent/uploads/2017/09/NJ_Anticorruption_Court_Report_Zilincik_Apr_2017_UKR.pdf

⁶ Додатково див.: Законодавство 26 країн, в яких діють антикорупційні суди (станом на 2019 рік). Anti-corruption court legislation for 26 countries. [Режим доступу: <https://www.u4.no/anti-corruption-court-legislation-for-23-countries>]; Метью К. Стівенсон (професор права, Гарвард), Софі А. Шютте (старший радник, U4/СМІ) Спеціалізовані антикорупційні суди. Порівняльна картографія // Випуск U4 Лютий 2017, № 5. URL:<https://www.u4.no/publications/specialised-anti-corruption-courts-a-comparative-mapping-ukrainian.pdf>

було більш характерним для країн з несталою демократією, в яких високий рівень корупції становив гостру загрозу для перспектив їх подальшого розвитку (Пакистан, Індонезія, Кенія, Бангладеш, Мексика, Албанія та ін.). Але ухвалення аналогічних рішень мало місце і в тих країнах, які протягом останнього часу досягли значного прогресу в сфері запровадження правових стандартів: у 2008 році – в Хорватії (почав діяти з 2010 року), у 2009 – у Словаччині (перша невдала спроба – у 2004), у 2012 – у Болгарії, у 2018 – у Сербії.

Як правило, перевагами створення спеціалізованих антикорупційних судів у науковій літературі називають: 1) ефективність (розгляд кримінальних проваджень щодо високопосадової корупції у неспеціалізованих судах зазвичай істотно затягується; спеціалізовані антикорупційні суди, як правило, не мають цього недоліку); 2) добросовісність (забезпечення того, щоб справи про корупцію розглядалися незалежним і неупередженим судом, вільним від корупції та впливу політиків або інших впливових діячів, наскільки це можливо); 3) компетентність (багато справ про корупцію, особливо в яких фігурують складні фінансові операції або ретельно продумані схеми, можуть бути складнішими, ніж інші справи, які знаходяться на розгляді багатьох судів неспеціалізованих судів).

Отже з метою справедливого судового розгляду випадків високопосадової корупції створюються спеціалізовані антикорупційні суди, які мають:

- чітко визначену предметну компетенцію (для забезпечення ефективності);
- додаткові вимоги до суддів при їх відборі, спеціальні механізми добору суддів (для забезпечення добросовісності та компетентності).

Загалом у світі існують такі основні моделі організації функціонування спеціалізованих антикорупційних судів:

1. Модель, що передбачає замість створення окремих спеціалізованих судів, спеціалізацію суддів, які призначаються або визначаються антикорупційними суддями у судах загальної юрисдикції.

2. Модель судів першої інстанції, за якою спеціалізований антикорупційний суд користується виключною юрисдикцією стосовно справ про корупційні правопорушення з можливістю апеляційного оскарження його рішень до верховного суду. Ця модель, в якій антикорупційний суд є фактично судом першої інстанції з визначеним переліком підсудних справ, була запроваджена у Словаччині і Хорватії.

3. Модель гібридних судів, в якій антикорупційний суд може виступати судом першої інстанції для деяких корупційних справ, а також виступає апеляційною інстанцією для інших справ, які розглядаються у судах загальної юрисдикції.

4. Модель паралельних судів, за якої система антикорупційних судів включає як суди першої інстанції, так і суди апеляційної інстанції. Ця модель застосована в Болгарії.⁷

Міжнародний досвід свідчить, що судді спеціалізованих антикорупційних судів мають такий самий статус та можуть проходити ті самі процедури відбору, що й судді загальної

⁷Законодавство 26 країн, в яких діють антикорупційні суди (станом на 2019 рік). Anti-corruption court legislation for 26 countries. [Режим доступу: <https://www.u4.no/anti-corruption-court-legislation-for-23-countries>]; Метью К. Стівенсон (професор права, Гарвард), Софі А. Шютте (старший радник, U4/СМІ) Спеціалізовані антикорупційні суди. Порівняльна картографія//Випуск U4 Лютий 2017, № 5. - С. 20 URL:<https://www.u4.no/publications/specialised-anti-corruption-courts-a-comparative-mapping-ukrainian.pdf>

юрисдикції. Проте в більшості країн застосовують спеціальні (посилені) вимоги до доброчесності, кваліфікації та/або практичного досвіду претендентів на посаду судді антикорупційного суду. Щодо юрисдикції антикорупційних судів, то більшість з них розглядають справи про корупційні та пов'язані з ними злочини. Але, наприклад, у Хорватії антикорупційні суди, окрім високопосадової корупції, розглядають ще й справи про організовану злочинність (такий підхід реалізований, зокрема, і в Болгарії).

Суб'єкт конституційного подання буде свою аргументацію на хибному трактуванні норм Закону № 2447-VIII і Конституції України, що зумовлено переважно буквальним підходом до тлумачення їх змісту. Таке тлумачення найчастіше і стає причиною висновків про неконституційність приписів Закону № 2447-VIII. Водночас, навіть у тих випадках, де висновки авторів подання щодо змісту окремих норм Закону чи окремих норм Конституції і є слушними, помилковим є застосування критеріїв їх змістовного співставлення, що теж призводить до хибних висновків про невідповідність Закону Конституції України. Слід однак визнати, що з порушеної у конституційному поданні проблематики відсутня стала практика Конституційного Суду України, що покладає на учасників цієї справи обов'язок брати до уваги значно більше чинників, які мають значення для її справедливого розгляду.

Варто окремо зважити на те, що цінність Конституції не ґрунтується на будь-якому статичному значенні, а на застосовності (адаптивності) її основних принципів до того, щоби впоратися з поточними проблемами. Положення Конституції розроблені не лише для того, щоби зустрічатися з випадками, які уже відбувалися раніше, але й з ситуаціями, які стосуються майбутнього, а також для хороших чи поганих тенденцій, які ніхто не міг передбачити. Тому Конституція не має наміру лише оберігати існуюче суспільство, а, фактично, має на меті створити нове та запровадити нові принципи, які попереднє покоління, можливо, недостатньо розпізнало.⁸ Судді при ухваленні рішення не обмежуються суто логічною операцією виведення з більшого засновку – норми закону чи іншого нормативного акта, а мають враховувати моральні, політичні, економічні передумови та цінності, що знаходяться за межами позитивного права.⁹ Адже норми права не повинні тлумачитись у вакуумі, натомість у процесі їх тлумачення важливо повною мірою враховувати стан і напрямки розвитку суспільства на певному етапі життя країни. Саме такими підходами керується, для прикладу, Європейський суд з прав людини, який у своїй юриспруденції застосовує принцип динамічного тлумачення положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, розглядаючи її в якості «живого інструменту», який має тлумачитись у світлі сучасних умов, вимог сьогодення.¹⁰

Відомо також, що створення в Україні ВАКС активно підтримували ЄС, США, Венеційська комісія, Організація Економічного Співробітництва і Розвитку (ОЕСР), Міжнародна антикорупційна консультативна рада (МАКР), Transparency International, GRECO та ін. Крім того, утворення та діяльність ВАКС продемонструвала міжнародному співтовариству реальну здатність України активно протидіяти корупції, виконуючи таким чином не лише вимоги національного законодавства, але й втілюючи в державотворчу практику норми низки міжнародних угод та

⁸Див. Brian Walsh, *Constitutional Adjudication*, 17 *Holdsworth L. Rev.* 153 (1995). С. 3

⁹Див. Козюбра М. Теорія юридичної аргументації та її особливості в конституційному судочинстві / Вісник Конституційного Суду України. 2016. № 6. С. 168.

¹⁰Див. наприклад.: Рішення Європейського суду з прав людини у справі «S.M. проти Хорватії» (S.M. v. Croatia) [Велика Палата] від 25 червня 2020 р., заява № 60561/14, П.П. 288, 292.

зобов'язань України: Конвенцію ООН проти корупції, Кримінальну конвенцію про боротьбу з корупцією та Цивільну конвенцію про боротьбу з корупцією, укладені у рамках Ради Європи.

Відповідно до сформованої юридичної позиції, Конституційний Суд України враховує приписи чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також практику тлумачення і застосування цих договорів міжнародними органами, юрисдикцію яких визнала Україна.¹¹ Звернення Конституційного Суду України до норм міжнародного права за допомогою посилання і тлумачення здійснюється з метою посилення юридичної мотивації своїх рішень, що відповідають основному сенсу принципів і норм, закладених у Конституції України.¹²

Для Українського народу, який протягом століть був позбавлений можливості на рівних брати участь у розбудові вільного європейського співтовариства, постійно зазнавав несправедливих утисків та репресій, курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію, є послідовним та самоочевидним кроком на шляху утвердження незалежної, демократичної і конституційної державності. Водночас, підтвердження європейської ідентичності Українського народу в національній Конституції, як і незворотності європейського та євроатлантичного курсу України, суттєво змінило ціннісне розуміння конституційних норм. Відповідно, на сьогодні, одним з важливих критеріїв перевірки конституційності нормативних актів є закріплення в них лише тих приписів, що не вступають у суперечність зі стратегічним курсом України на набуття повноправного членства в ЄС та НАТО. Це дає змогу гарантувати ефективність інструментів конституційного народовладдя в Україні, утверджує в національній свідомості сприйняття Конституції як дієвого засобу захисту державного суверенітету, демократії та прав людини. Тому й приписи Закону № 2447-VIII щодо утворення та подальшого функціонування ВАКС цілком відповідають зазначеним критеріям, а припущення про їх системну неконституційність видаються надуманими і непереконливими, про що детально нижче.

Отже, будучи унікальним прикладом відданості цінностям верховенства права, прав людини та демократії, подолавши основні внутрішні суперечності, сьогодні Український народ завершує свій тривалий період самоідентифікації, твердо обравши європейський вектор політико-правового розвитку, що неможливий без визнання та утвердження як універсальних принципів конституційної демократії, так і національних цінностей (інтересів) України. Проте низка викликів демократії досі супроводжують новітній державотворчий процес в Україні та потребують нових і дієвих засобів протидії. Таким викликом, без сумніву, є корупція, а найвищою інституційною ланкою, яка покликана надавати незалежну і неупереджену оцінку шляхом здійснення правосуддя результатам розслідувань у виконанні цілісної системи антикорупційних органів нашої держави, є Вищий антикорупційний суд України. Тому, на нашу думку, перевірка Закону № 2447-VIII на предмет відповідності його Конституції України не може відбуватися без уважного врахування вищезазначеного, а також інформації, що викладена в наступних частинах цього Висновку.

¹¹Рішення Конституційного Суду України від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016.

¹²Гультай М. «Норми міжнародного права у практиці Конституційного Суду України» // Вісник Конституційного Суду України. 2014. № 6. С. 89.

II. ВАКС НЕ МАЄ ОЗНАК ОСОБЛИВОГО ЧИ НАДЗВИЧАЙНОГО СУДУ

1. Суб'єкт конституційного подання вважає, що Вищий антикорупційний суд за статусом має всі ознаки особливого суду.

Відповідно до частини шостої статті 125 Конституції України, в Україні не допускається створення надзвичайних та особливих судів. Попри те, що в Конституції України відсутня конкретизація змісту понять «надзвичайний суд» і «особливий суд», аналіз змісту наведеного положення у його системному зв'язку з іншими приписами цієї ж статті дає підстави для висновку, що такими не можуть вважатися суди, які належать до єдиної системи судоустрою України, утворені у встановленому Конституцією порядку, мають визначену законом юрисдикцію, а їхні рішення можуть бути оскаржені в касаційному порядку до Верховного Суду.

У Висновку Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) від 11 липня 2001 року № 3-в/2001, на який також посилається суб'єкт конституційного подання, міститься така юридична позиція: *«Надзвичайними і особливими судами, за змістом статті 125 Конституції України, є суди, створені для підміни звичайних судів, які належним чином не дотримують встановлених законом процедур»* (абзац сьомий підпункту 2.1. пункту 2 мотивувальної частини Висновку).

Таким чином, ні Конституція України, ні практика Конституційного Суду України не містить розмежування між надзвичайними та особливими судами, але суд, утворений відповідно до вимог частин першої – п'ятої статті 125 Конституції, не може вважатися ані надзвичайним, ані особливим у розумінні частини шостої цієї статті.

Для висновку про віднесення суду до категорії надзвичайних чи особливих необхідна наявність однієї або декількох із наведених характеристик:

- суд утворено поза єдиною системою судоустрою, для підміни звичайних судів;
- суд утворено в інший спосіб, ніж це передбачено Конституцією та законом;
- суд не дотримується встановлених законом процедур, а розглядає справи за особливими (винятковими) процедурами;
- рішення суду не підлягають оскарженню.

У цьому контексті немає сумнівів, що ВАКС є органічним і невід'ємним елементом сучасної системи судоустрою в Україні, яка побудована за принципами територіальності та спеціалізації і визначена Законом України «Про судоустрій і статус суддів». ВАКС є вищим спеціалізованим судом¹³, утвореним Законом України «Про ВАКС», проект якого вніс до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя. Юрисдикція ВАКС поширюється на всю територію України. Рішення ВАКС можуть бути переглянуті Верховним Судом в порядку касаційного провадження як найвищим судом у системі судоустрою України.

¹³ Додатково див.: О. Лемак. Права на встановлений законом суд і верховенство права //Міжнародний гуманітарний університет. 2014 р. № 9-1. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc9/15.pdf>

У теорії конституційного права до особливих судів відносять судові органи, що утворені поза межами системи судоустрою, порядок формування яких суттєво відрізняється від правил, на підставі яких утворюються звичайні суди.

Суб'єктами кримінального переслідування в особливому суді є визначена за конкретним статусом і досить невелика за числом група осіб, а інколи навіть й одна особа. Юрисдикція такого суду (коло кримінально караних діянь, за вчинення яких особа переслідується у цьому суді) є також досить вузькою та специфічною. Рішення особливого суду зазвичай не можуть бути переглянуті найвищим судом загальної юрисдикції або будь-яким іншим судом.

При цьому особливим може бути як національний, так і міжнародний суд. На відміну від надзвичайних судів, окремі конституції європейських країн допускають утворення особливих судів. Наприклад, національним особливим судом згідно зі статтею 68-1 Конституції Франції можна вважати Суд Республіки. Члени Уряду підсудні Суду Республіки за злочини, вчинені при здійсненні повноважень. Цей суд складається з п'ятнадцяти суддів: дванадцять членів Парламенту, яких обирають з власного складу палати Парламенту, і трьох суддів Касаційного суду (найвищого суду загальної юрисдикції), один з яких головує в Суді Республіки.

До особливих судів слід відносити й окремі міжнародні судові інституції, такі як *Нюрнберзький трибунал*, 1945—1946 рр., *Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії*, 1993—2017 рр., *Міжнародний трибунал щодо Руанди*, 1994—2015 рр. та інші.

Однак жодна з наведених ознак не стосується ВАКС, оскільки:

- ВАКС створений в межах єдиної системи судоустрою як один з вищих спеціалізованих судів (частини перша і четверта статті 125 Конституції України, частини перша і друга статті 31 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», частина перша статті 1 Закону № 2447-VIII, пункти 20 і 22 частини першої статті 3 КПК України);

- ВАКС створений у спосіб, передбачений Конституцією та законом (частина друга статті 125 Конституції України, пункт 16 «Прикінцевих та перехідних положень» Закону «Про судоустрій і статус суддів», пункт 7 «Прикінцевих та перехідних положень» Закону № 2447-VIII, статті 1 і 2 Закону України «Про утворення Вищого антикорупційного суду»);

- ВАКС не підміняє собою будь-який звичайний суд, його предметна юрисдикція (підсудність) як вищого спеціалізованого суду чітко відокремлена від відповідної юрисдикції загальних судів і визначена процесуальним законом (частина третя статті 31 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», частина перша статті 4 Закону № 2447-VIII, стаття 33-1 КПК України, частина четверта статті 23, частина третя статті 24 ЦПК України);

- Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України і в т.ч. щодо ВАКС, оскільки Верховний Суд є судом касаційної інстанції у справах, які розглядаються ВАКС (частина третя статті 125 Конституції України, стаття 36 Закону «Про судоустрій і статус суддів», пункт 21 частини першої статті 3, частина третя статті 33 КПК України, стаття 25 ЦПК України);

- ВАКС як і будь-який інший загальний суд розглядає справи виключно в межах, на підставі та відповідно до загального порядку, що визначається відповідним процесуальним законодавством України (КПК України, ЦПК України).

Таким чином, статус ВАКС і його місце у судовій системі цілком узгоджується з принципами судоустрою, які визначені Конституцією України.

2. Суб'єкт конституційного подання стверджує, що оскільки спеціалізація суду є конституційним принципом правосуддя, то відповідно до Конституції в Україні можуть бути утворені тільки такі вищі спеціалізовані суди у межах відповідних юрисдикцій, порядок розгляду справ в яких, крім інших аспектів, визначається спеціальним (окремим) процесуальним законом (кодексом), норми якого максимально пристосовані до розгляду тих категорій справ, що віднесені до їх компетенції. Відсутність окремого процесуального закону, на підставі якого ВАКС здійснює провадження, є, на думку суб'єкта конституційного подання, однією з основних ознак відсутності відповідної спеціалізації, а тому ВАКС нібито не може бути спеціалізованим судом, а є особливим судом.

Насправді у Конституції України відсутні будь-які норми, які б дозволили зробити висновок, що спеціалізовані суди обов'язково повинні здійснювати правосуддя за нормами спеціальних (окремих) процесуальних законів (кодексів).

Спеціалізація судів означає предметну окресленість матеріальним та процесуальним законом кола справ, які є підсудні певним судам. Спеціалізація не означає, що кожна категорія справ має розглядатися відповідно до окремих процесуальних правил розгляду цих справ, юридично оформлених у вигляді окремих законодавчих актів. Конституція України окремо згадує лише про адміністративні суди, які діють з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин (частина п'ята статті 125), не встановлюючи яких-небудь окремих предметних критеріїв для вищих спеціалізованих судів. Відповідно до пункту 14 частини першої статті 92 Конституції України, судоустрій і судочинство визначаються виключно законом.

Зокрема, у статті 18 «Спеціалізація судів» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначено, що суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення (частина перша), тоді як абзац другий частини третьої статті 17 та частини перша і третя статті 3 передбачають, що у системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди як суди першої та апеляційної інстанцій з розгляду окремих категорій справ, які віднесені до їх юрисдикції процесуальним законом. Другий абзац частини першої статті 4 Закону № 2447-VIII визначив, що ВАКС здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до його юрисдикції (підсудності) процесуальним законом, а також шляхом здійснення у випадках та порядку, визначених процесуальним законом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у таких кримінальних провадженнях, здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанції у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави в порядку цивільного судочинства.

Стаття 33-1 КПК України визначає предметну підсудність ВАКС. Розглядаючи справи про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, ВАКС застосовує також і норми ЦПК України, який визначає юрисдикцію та повноваження загальних судів щодо цивільних спорів та інших визначених ним же справ та встановлює порядок здійснення цивільного судочинства (стаття 1, частина четверта статті 23, частина третя статті 24).

Законодавство визначає, що один і той самий суд часто здійснює правосуддя відповідно до різних процесуальних правил, залежно від категорії справ. Наприклад, судді місцевого загального суду здійснюють правосуддя відповідно до правил КПК України, ЦПК України, КУпАП. Крім того, адміністративні справи підсудні як окружним адміністративним судам (які є спеціалізованими судами), так і місцевим загальним судам, які розглядають окремі категорії адміністративних справ відповідно до КАС України (частина перша статті 20), діючи таким чином

як адміністративні суди. Відповідно до пункту першого частини другої статті 31 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», крім ВАКС, передбачено також існування Вищого суду з питань інтелектуальної власності, який розглядатиме справи щодо захисту прав інтелектуальної власності відповідно до правил господарського судочинства.

Отже, застосування тих чи інших процесуальних кодексів не є критерієм для віднесення суду до категорії спеціалізованих і навпаки – відсутність спеціального процесу розгляду справ жодним чином не спростовує спеціалізації суду, зумовленої іншими критеріями. Так, до прикладу, загальні суди, розглядаючи кримінальні провадження за КПК чи цивільні справи за ЦПК, не є спеціалізованими, хоча й здійснюють правосуддя «за нормами спеціальних процесуальних кодексів». Спеціалізація ж ВАКС обумовлена специфікою справ, що віднесені до його юрисдикції, метою розгляду яких є вирішення по суті обвинувачень у вчиненні корупційних кримінальних правопорушень (за нормами КПК України) та позовів про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави (за нормами ЦПК України).

Таким чином, в Конституції України відсутні норми, які б давали підстави для висновку, що визначення статусу спеціалізованого суду якимось чином залежить від наявності чи відсутності спеціалізованого процесуального закону, прийнятого для регулювання судового процесу в суді відповідної спеціалізації.

3. Суб'єкт права на конституційне подання вважає, що ВАКС утворений без визначення законом правил підсудності та інших судових процедур, для підміни звичайних судів і вирішення особливих для цього періоду категорій справ.

Така характеристика ВАКС суб'єктом права на конституційне подання суперечить фактичним обставинам і по суті вказує на те, що автори подання вважають ВАКС не особливим, а надзвичайним судом. Адже саме надзвичайні суди, як правило, створюються в екстраординарних умовах (наприклад, за умов введення воєнного стану) і фактично підміняють собою звичайні суди. Саме в надзвичайних судах провадження є більш спрощеним та динамічним, ніж у звичайних судах, а правила підсудності визначені нечітко.

В обґрунтування інших своїх припущень щодо особливого статусу (в контексті приписів Конституції України) ВАКС суб'єкт права на конституційне подання вибірково посилається на окремі наукові праці, видані задовго до утворення ВАКС і задовго до змін до Розділу VIII («Правосуддя») Конституції України та усвідомлення українським суспільством загрози корупції для самого існування України як незалежної, демократичної, правової держави. Також посилання, що використовують у поданні, тлумачаться його авторами довільно і не підтверджують аргументи щодо неконституційності Закону № 2447-VIII. Так, у поданні міститься посилання на юридичну енциклопедію, де зазначено, що «надзвичайні та особливі суди» – це суди, які утворювалися для вирішення окремих, особливих для даного періоду, категорій справ (Юридична енциклопедія: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. -К: Укр. енцикл., 1998. -Т4: Н-П – с. 26). Очевидно, що жодних особливих для даного періоду категорій справ ВАКС не розглядає. Темпоральні критерії в принципі незастосовні до ВАКС, який відповідно до статті 1 Закону № 2447-VIII є постійно діючим вищим спеціалізованим судом у системі судоустрою України.

Нерідко суб'єкт права на конституційне подання наводить й власні судження, які теж не підтверджують, а навпаки, спростовують його позицію щодо неконституційності Закону. Так, у поданні слушно зазначено, що «під особливими судами розуміються суди, створені для вирішення справ щодо окремих категорій (груп) населення, а також суди, утворені для вирішення окремих категорій судових справ *в обхід встановленої законом підсудності*».

Натомість, підсудність ВАКС чітко встановлена законом, що підтверджується не лише абстрактним аналізом змісту відповідних юридичних норм, але й практикою діяльності ВАКС, протягом усього періоду роботи якого серйозних проблем (спорів) щодо визначення його підсудності не виникало. Не визначені такі проблеми і на рівні вітчизняної доктрини.

Таким чином підсудність ВАКС та судові процедури чітко встановлені на рівні закону.

4. Суб'єкт конституційного подання стверджує, що ВАКС було створено виключно для розгляду окремих категорій справ, виділених із загального масиву кримінальних проваджень, а це є однією з ознак статусу особливого суду.

Відповідно до чинної редакції статті 33-1 КПК України, ВАКС підсудні *кримінальні провадження стосовно корупційних кримінальних правопорушень, передбачених в примітці до статті 45 КК України, а також статтями 206-2, 209, 211, 366-1 КК України*, якщо наявна хоча б одна з умов, передбачених пунктами 1-3 частини п'ятої статті 216 КПК України. Слідчі судді ВАКС здійснюють судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності ВАКС положеннями частини першої статті 33-1 КПК України (частина друга статті 33-1 КПК України).

Інші суди не можуть розглядати кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень, які віднесені до підсудності ВАКС (крім випадків, якщо обвинувачений чи потерпілий є або був суддею ВАКС чи працівником апарату ВАКС і кримінальне провадження належить до підсудності цього суду).

Отже, Вищому антикорупційному суду підсудні низка корупційних кримінальних правопорушень, а також деякі кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, й інші кримінальні правопорушення, чітко визначені процесуальним законом.

Конституційний Суд України покликаний оцінити відповідність Закону № 2447-VIII Конституції України, а не з'ясувати, чому законодавець, ухвалюючи процесуальні закони, визначив ту чи іншу предметну підслідність органів досудового розслідування чи предметну підсудність будь-яких судів. Оцінка таких питань виходить за межі конституційного провадження та не є повноваженнями Конституційного Суду України.

Не можна також погодитися з тезою подання, що «Вищий антикорупційний суд створено для розгляду обмеженої кількості кримінальних проваджень, абстрактно визначеного кола кримінальних правопорушень..., що свідчить про утворення вказаного суду для розгляду кримінальних проваджень щодо *штучно* виділеного із загального масиву переліку складів кримінальних правопорушень».

Автори подання не беруть до уваги, що виділення з переліку кримінальних правопорушень тих, що є виключним предметом розгляду ВАКС, є наслідком не штучного вибору, а результатом природнього процесу становлення України як демократичної держави. Демократія (народовладдя) передбачає, що єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (стаття 5 Конституції України). Відповідно кожне зловживання владою, яка вся первинно походить від народу, з боку посадових осіб органів публічної влади, за визначенням, є посяганням на демократію – одну з найважливіших національних і універсальних правових цінностей. Корупція в Україні, у свою чергу, є однією з найнебезпечніших форм посягання на демократію, оскільки здійснюється в корисливих цілях, є умисним, укоріненим та особливо небезпечним для суспільства вищем. Отже, виділення антикорупційної юрисдикції в Україні – закономірне, обумовлене реаліями суспільного розвитку країни та виважене рішення, покликане утверджувати дієву демократію.

Важливо розуміти, що логіка утворення ВАКС відтворює, по суті, й логіку утворення спеціалізованих органів конституційного контролю, ідея щодо необхідності існування яких в континентальній Європі ґрунтувалася на визнанні низької потенційної спроможності судів загальної юрисдикції ефективно вирішувати справи про конституційність нормативних актів.

Непереконливим видається й твердження суб'єкта права на конституційне подання про те, що «Вищий антикорупційний суд створений для вирішення справ щодо окремих категорій осіб, тобто щодо окремих суб'єктів (певної групи посадовців), що ще раз підтверджує його особливий статус».

Адже визначення окремих категорій суб'єктів судових проваджень вказує не на «особливість» суду, а лише на його спеціалізований статус. Саме на цьому підході, окрім іншого, засновані адміністративні суди, де сторонами в справах виступають «окремі суб'єкти» – суб'єкти владних повноважень, та господарські суди (суб'єкти господарської діяльності).

Таким чином, наявність окремої предметної юрисдикції ВАКС, передбаченої законом, є ознакою спеціалізації (а не особливого статусу) цього суду, що відповідає конституційній моделі судоустрою в Україні.

5. Суб'єкт подання вважає, що додаткові вимоги щодо процедури відбору та призначення на посаду судді Вищого антикорупційного суду є ознакою його особливого статусу.

Відповідно до Конституції України існують такі загальні вимоги до суддів та кандидатів на посади суддів:

- на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросовісним та володіє державною мовою (перше речення частини третьої статті 127);

- призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом, і здійснюється за конкурсом, крім випадків, визначених законом (частини перша і друга статті 128);

- суддя не може належати до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької чи творчої (частина друга статті 127).

Однак, Конституція України визначає, що *законом можуть бути передбачені додаткові вимоги для призначення на посаду судді* (друге речення частини третьої статті 127), *а для суддів спеціалізованих судів відповідно до закону можуть бути встановлені інші вимоги щодо освіти та стажу професійної діяльності* (частина четверта статті 127).

Частина перша статті 7 Закону № 2447-VIII встановлює, що суддею ВАКС може бути особа, яка відповідає визначеним Конституцією України та Законом України «Про судоустрій і статус суддів» вимогам до кандидатів на посаду судді, а також додатковим спеціальним вимогам, встановленим положеннями цієї статті. Зокрема відповідно до частини другої статті 7 на посаду судді ВАКС може бути призначений громадянин України, який також володіє знаннями та практичними навичками, необхідними для здійснення судочинства у справах, пов'язаних з корупцією, та відповідає одній із таких вимог:

- має стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років (пункт 1);
- має науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше сім років (пункт 2);
- має досвід професійної діяльності адвоката, у тому числі щодо здійснення представництва в суді та/або захисту від кримінального обвинувачення щонайменше сім років (пункт 3);
- має сукупний стаж (досвід) зазначеної вище роботи (професійної діяльності) щонайменше сім років (пункт 4).

Але кожна з цих вимог стосується стажу професійної діяльності. Подібні підходи до визначення кваліфікаційних вимог до суддів, в цілому, узгоджуються з наявною європейською практикою проведення кваліфікаційного відбору суддів спеціалізованих судів. Наприклад, у Висновку № 15 (2012) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про спеціалізацію суддів стверджується, що спеціалізовані судді можуть бути більш компетентними у відповідних окремих галузях, що, як наслідок, може підвищити авторитет судів, а також, що спеціалізація за рахунок більшої компетентності в певній сфері права може сприяти покращенню ефективності та оперативності розгляду справ у суді, беручи до уваги постійно зростаючу кількість справ (пункти 9 і 13).

Незрозуміло, чому автори подання вважають, що наведені у вказаних положеннях пунктів 1, 5, 6 частини четвертої статті 7 Закону № 2447-VIII обмеження «не можна вважати кваліфікаційними вимогами до кандидатів на посаду судді Вищого антикорупційного суду», оскільки вони при цьому самі ж посилаються на Рішення КСУ від 18 квітня 2000 року № 5-рп/2000, де чітко зазначено, що «встановлення Конституцією України та законами України певних кваліфікаційних вимог не порушує конституційного принципу рівності, адже всі громадяни, які відповідають конкретним кваліфікаційним вимогам, мають право займати відповідні посади».

Суб'єкт конституційного подання вважає, що «закріпивши у частині четвертій статті 7 Закону обмеження для кандидатів на посаду судді Вищого антикорупційного суду Верховна Рада України фактично порочить та принижує авторитет органів прокуратури України, внутрішніх справ України, Національної поліції України...». Не вдаючись до оцінки коректності і обґрунтованості такого твердження, у будь-якому разі, слід зазначити, що його зв'язок з юридичним питанням конституційності Закону зовсім не простежується.

Таким чином, встановлення Законом № 2447-VIII додаткових вимог щодо освіти та стажу професійної діяльності для призначення суддів спеціалізованих судів повністю відповідає Конституції України.

ІІІ. ГРОМАДСЬКА РАДА МІЖНАРОДНИХ ЕКСПЕРТІВ НЕ ЗДІЙСНЮЄ ВИРІШАЛЬНОГО (НАДМІРНОГО) ВПЛИВУ НА ПРИЗНАЧЕННЯ СУДДІВ ВАКС

Суб'єкт конституційного подання вважає, що вирішальну роль у доборі кандидатів на посади суддів ВАКС належить Громадській раді міжнародних експертів (далі – ГРМЕ), що є «зовнішнім впливом на формування суддівського корпусу цього суду та посяганням на суверенітет в управлінні державними справами, а Вища рада правосуддя лише формально залучена до процедури відбору кандидатів на посаду судді та фактично позбавляється своїх конституційних повноважень щодо формування високопрофесійного суддівського корпусу, що суперечить Конституції України».

Відповідно до частин першої та другої статті 128 Конституції України, призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом. Призначення на посаду судді здійснюється за конкурсом, крім випадків, визначених законом. Частина перша статті 131 Конституції України містить припис, відповідно до якого Вища рада правосуддя вносить подання Президенту України про призначення судді на посаду.

Примітно, що в частинах вісімнадцятій – двадцять другій статті 79 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», що регулюють порядок розгляду Вищою радою правосуддя питання про призначення кандидата на посаду судді та порядок внесення подання Президентові України про призначення судді на посаду, не встановлено жодної особливості процедури для кандидатів на посаду судді ВАКС.

Таким чином повністю спростовується теза авторів подання про те, що ГРМЕ якимось чином обмежує конституційні повноваження Вищої ради правосуддя.

Вища кваліфікаційна комісія суддів України є державним колегіальним органом суддівського врядування, який на постійній основі діє у системі правосуддя України, і, зокрема, проводить добір кандидатів для призначення на посаду судді, організовує проведення щодо них спеціальної перевірки відповідно до закону, приймає кваліфікаційний іспит (статті 92, 93 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). У частині десятій статті 131 Конституції України сказано, що відповідно до закону в системі правосуддя утворюються органи і установи для забезпечення добору суддів, прокурорів, їх професійної підготовки, оцінювання, розгляду справ щодо їх дисциплінарної відповідальності, фінансового і організаційного забезпечення судів. Громадська рада міжнародних експертів, наприклад, утворюється Вищою кваліфікаційною комісією суддів України для сприяння їй у підготовці рішень з питань призначення на посади суддів ВАКС та є її допоміжним органом (частина перша статті 9 Закону № 2447-VIII). ГРМЕ має за мету сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні для цілей кваліфікаційного оцінювання відповідності кандидатів на посади суддів ВАКС (вимогам моралі,

чесності, непідкупності), а саме щодо законності джерел походження майна, відповідності рівня життя кандидата або членів його сім'ї задекларованим доходам, відповідності способу життя кандидата його статусу, наявності знань та практичних навичок для розгляду справ, віднесених до підсудності ВАКС. Членами ГРМЕ можуть бути призначені громадяни України чи іноземці, які мають бездоганну ділову репутацію, високі професійні та моральні якості, суспільний авторитет, мають досвід роботи в інших країнах не менше ніж п'ять років із здійснення процесуального керівництва, підтримання державного обвинувачення в суді чи здійснення судочинства у справах, пов'язаних з корупцією.

Вплив міжнародних експертів з ГРМЕ на процес призначення суддів ВАКС на стадії задіяності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України зумовлений складністю завдань, що стоять перед українським суспільством і державою щодо протидії корупції в Україні, але вирішальний вплив на призначення, кар'єрне зростання суддів і на покарання суддів у дисциплінарному порядку, залишився за Вищою радою правосуддя. Діяльність ГРМЕ на підставі закону не суперечить Конституції України і жодним чином не обмежує конституційні повноваження Вищої ради правосуддя, а повноваження самої ГРМЕ не є надмірними і жодним чином не порушують норм Конституції України. Вища рада правосуддя як конституційний орган залучена до процесу призначення суддів ВАКС аж ніяк не формально, вона не зв'язана рішеннями ГРМЕ і не позбавлена своїх конституційних повноважень. Велика палата Верховного Суду навіть не визнає ГРМЕ суб'єктом владних повноважень¹⁴, а Венеційська комісія схвально відгукнулася про ГРМЕ і вважає доцільною тимчасову залученість міжнародних експертів¹⁵. До того ж ГРМЕ не має жодного впливу на формування рейтингу кандидатів, який лягає в основу рекомендацій, які вносяться до Вищої ради правосуддя. А Вища рада правосуддя не позбавлена можливості за визначених законом умов відхилити ці рекомендації.

Також варто зауважити, що Закон № 2447-VIII, який надає повноваження раді міжнародних експертів, був ухвалений Верховною Радою України, і вона може, якщо є така необхідність, будь-коли його скасувати або змінити. Це означає, що таке питання перебуває під контролем суверенного органу. Отже саме український парламент уповноважений й надалі врегулювати питання відбору суддів ВАКС на власний розсуд відповідно до норм Конституції України.

Отже, роль і функції ГРМЕ відповідно до Закону № 2447-VIII повністю відповідають Конституції України.

¹⁴ Пункти 85-88 мотивувальної частини Постанови Великої палати Верховного суду від 27 травня 2020 року у справі № 9901/88/19. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89819921>

¹⁵Paragraf 69 OPINION ON THE DRAFT LAW ON ANTI-CORRUPTION COURTS AND ON THE DRAFT LAW ON AMENDMENTS TO THE LAW Adopted by the Venice Commission at its 112th Plenary Session (Venice, 6-7 October 2017) [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2017\)020-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2017)020-e)

IV. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА АПЕЛЯЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ ВАКС ЗАБЕЗПЕЧЕНО

Суб'єкт конституційного подання вважає, що здійснення ВАКС правосуддя як судом першої та апеляційної інстанцій порушує конституційне право на апеляційний перегляд справи. В конституційному поданні стверджується, що наявність Апеляційної палати ВАКС як окремого квазісудового органу ігнорує конституційний принцип інстанційності побудови системи судоустрою України, спрямований на забезпечення такої організації судів, яка необхідна для забезпечення права на перегляд судового рішення судом вищого рівня, а також доступу до правосуддя.

При цьому, автори подання ігнорують ту обставину, що Конституція України не регулює питання моделі (внутрішньої структури) будь-якого суду, а посилення суб'єкта конституційного подання на юридичну позицію Конституційного Суду України в Рішенні від 12.07.2011 № 9-рп/2011 у справі щодо принципу інстанційності в системі судів загальної юрисдикції є недоречним та помилковим. Адже редакція статті 125 Конституції України, яка існувала на момент ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення і містила, окрім іншого, припис «Відповідно до закону діють апеляційні та місцеві суди», уже втратила чинність. Тож намагання витлумачити її зміст для оцінки актуальних сьогодні питань діяльності ВАКС є недоречним.

Відповідно до другого абзацу частини першої статті 17 та частин першої і четвертої статті 31 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» вищі спеціалізовані суди діють як суди першої та апеляційної інстанцій; у складі вищого спеціалізованого суду можуть утворюватися судові палати для розгляду окремих категорій справ у першій інстанції, а також утворюється апеляційна палата для розгляду справ в апеляційній інстанції; апеляційна палата вищого спеціалізованого суду діє у його складі на засадах інституційної, організаційної, кадрової та фінансової автономії.

Відповідно до чинної редакції КПК України, ВАКС у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до його підсудності КПК України, діє як суд першої інстанції (пункт 22 частини першої статті 3), тоді як Апеляційна палата ВАКС стосовно судових рішень ВАКС, ухвалених як судом першої інстанції, а також стосовно судових рішень інших судів першої інстанції, ухвалених до початку роботи ВАКС в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених КПК України до підсудності ВАКС, діє як суд апеляційної інстанції (пункт 20 частини першої статті 3). Така подвійна природа і складна структура ВАКС в цілому узгоджується з логікою інстанційної підсудності. Наприклад, відповідно до КПК України, один і той самий апеляційний суд в одних випадках може діяти як суд першої інстанції, а в інших - як суд апеляційної інстанції. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у складі Верховного Суду діють Велика Палата Верховного Суду, Касаційний адміністративний суд, Касаційний господарський суд, Касаційний кримінальний суд, Касаційний цивільний суд, причому у кожному касаційному суді утворюються судові палати з розгляду окремих категорій справ з урахуванням спеціалізації суддів (частина друга та перший абзац частини четвертої статті 37). Крім того, в окремих випадках, визначених КАС України, Велика Палата Верховного Суду переглядає в апеляційному порядку як суд апеляційної інстанції судові рішення у справах, розглянутих Верховним Судом (Касаційним адміністративним судом) як судом першої інстанції.

Пункт 8 частини другої статті 129 Конституції України називає забезпечення права на апеляційний перегляд справи однією із основних засад судоустрою. Тобто Конституція України (в

редакції відповідно до Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року) є категоричною щодо забезпечення права на апеляційний перегляд справи, а не щодо забезпечення існування структурно відокремлених судових органів, які займають різне місце в системі судів. З огляду на це незрозумілим є посилення суб'єкта конституційного подання на положення підпункту 11 пункту 16-1 Розділу XV («Перехідні положення») Конституції України, відповідно до яких представництво на підставі пункту 3 частини першої статті 131-1 і статті 131-2 Конституції України виключно прокурорами або адвокатами у Верховному Суді та судах касаційної інстанції здійснюється з 1 січня 2017 року; у судах апеляційної інстанції - з 1 січня 2018 року; у судах першої інстанції - з 1 січня 2019 року, оскільки це положення Основного Закону говорить не про конкретні суди, а саме про інстанційність розгляду конкретних судових справ, адже один і той самий суд відповідно до закону в одних справах може виступати як суд першої інстанції, а в інших - як суд апеляційної інстанції.

Закон № 2447-VIII в жодному разі не створює організаційних чи будь-яких інших обмежень права на апеляційне оскарження щодо справ, які розглядаються ВАКС. КПК України чітко гарантує право на апеляційне оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності у кримінальному провадженні, у тому числі стосовно судових рішень ВАКС, ухвалених як судом першої інстанції. Повноваження Апеляційної палати ВАКС з перегляду проваджень в апеляційному порядку є повністю ідентичними до повноважень апеляційних інстанцій загальних судів у кримінальному чи цивільному процесі (не є ширшими чи вужчими).

Закон «Про судоустрій і статус суддів» та оспорований Закон № 2447-VIII, навпаки, сприяють повноцінному функціонуванню ВАКС як суду першої інстанції, так і Апеляційної палати ВАКС як суду апеляційної інстанції у вигляді автономного структурного підрозділу:

- кількість суддів ВАКС визначається відповідно до Закону «Про судоустрій і статус суддів» у межах видатків, передбачених у Державному бюджеті України на утримання цього суду, із окремим встановленням, у межах кількості суддів ВАКС, кількості суддів Апеляційної палати ВАКС (частина перша статті 5);

- суддя Апеляційної палати ВАКС не може бути обраний слідчим суддею (частина третя статті 5);

- посада Голови Апеляційної палати ВАКС відокремлена від посади Голови ВАКС і Голова Апеляційної палати ВАКС обирається окремо в порядку, передбаченому Законом «Про судоустрій і статус суддів» (частина четверта статті 6);

- повноваження Голови ВАКС та Голови Апеляційної палати ВАКС визначаються відповідно до Закону № 2447-VIII та Закону «Про судоустрій і статус суддів»;

- видатки на утримання Апеляційної палати ВАКС визначаються у Державному бюджеті України окремим рядком (частина друга статті 14);

- Апеляційна палата ВАКС та судові палати ВАКС для здійснення правосуддя в першій інстанції не можуть розміщуватися в одній будівлі (частина перша статті 15);

- в апараті ВАКС утворюється самостійний структурний підрозділ для організаційного забезпечення роботи Апеляційної палати ВАКС (частина друга статті 16);

- Голова Апеляційної палати ВАКС контролює ефективність діяльності самостійного структурного підрозділу, який здійснює організаційне забезпечення роботи Апеляційної палати ВАКС, вносить пропозиції про призначення на посаду керівника цього підрозділу та погоджує його звільнення з посади, вносить подання про заохочення або накладення на нього дисциплінарного стягнення відповідно до законодавства, погоджує проект положення про такий

структурний підрозділ та зміни до цього положення (частина третя статті 16);

- конкурс на посади суддів Апеляційної палати ВАКС та на посади інших суддів ВАКС відбувався окремо (підпункт 2 пункту 3 Розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення»);

- щодо початку роботи ВАКС була передбачена умова про призначення за результатами конкурсу щонайменше тридцяти п'яти суддів ВАКС, з яких щонайменше десять мають бути суддями Апеляційної палати ВАКС (пункт 5 Розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення»);

- у разі якщо до дня початку роботи ВАКС слідчих суддів не буде обрано, Закон № 2447-VIII передбачив такий механізм: повноваження слідчих суддів виконуватимуть троє суддів ВАКС, які визначаються жеребкуванням на зборах суддів ВАКС, причому судді Апеляційної палати ВАКС у такому жеребкуванні участі не беруть (другий абзац пункту 6 Розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення»).

Суб'єкт права конституційного подання зауважує, що мети створення окремого антикорупційного суду в конституційний спосіб нібито можна було б досягти шляхом передбачення в системі судоустрою окремої ланки антикорупційних судів, забезпечивши дотримання принципу рівності можливостей доступу до правосуддя в оскарженні дій та рішень органів державної влади, наприклад, взявши за основу досвід створення адміністративних судів із започаткуванням всього ланцюга судової ієрархії - судів першої інстанції, апеляційних судів, касаційної інстанції.

У цьому випадку необхідно зауважити, що Конституційний Суд України розглядає справу та ухвалює рішення виключно з позицій *de lege legata* (чинного закону), а не *de lege ferenda* (бажаного закону).

Отже діяльність Апеляційної палати ВАКС не перешкоджає, а сприяє реалізації конституційного права на апеляційне оскарження. Закон № 2447-VII навпаки передбачає інституційні, фінансові, організаційні та кадрові гарантії для того, щоби розгляд справ ВАКС та Апеляційною палатою ВАКС був максимально неупередженим, незалежним та об'єктивним, як того і вимагають конституційні засади здійснення судочинства.

Таким чином, положення Закону № 2447-VII забезпечують конституційне право *на апеляційний перегляд справи, що повністю відповідає положенням Конституції України.*

V. НОРМИ ЗАКОНУ ВІДПОВІДАЮТЬ ПРИНЦИПУ ЮРИДИЧНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

1. Суб'єкт конституційного подання зазначає, що припис Закону «... також володіє знаннями та практичними навичками, необхідними для здійснення судочинства у справах, пов'язаних з корупцією...», який структурно розміщений в абзаці першому частини другої статті 7 Закону № 2447-VIII, не відповідає одному із елементів конституційного принципу верховенства права - юридичній визначеності.

Проте зазначені норми Закону № 2447-VIII є чіткими за змістом, в тому числі стосовно спеціальних термінів, які в них вжито («корупція», «судочинство» та ін.), і не потребують

додаткового з'ясування та додатково розкриті в інших нормативно-правових актах. Так, дефініція терміну «корупція» викладена у частині першій статті 1 Закону України «Про запобігання корупції». Термін «судочинство» зустрічається більше 10 разів у профільному для всіх судів Законі України «Про судоустрій і статус суддів», отже є всі можливості за потреби визначити ознаки сутності цього терміну у різних контекстах. Визначення «кримінального судочинства» міститься у статті 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві».

2. Крім того, суб'єкт конституційного подання стверджує, що положення пункту 3 частини першої статті 11 Закону № 2447-VIII («інші заходи фінансового та іншого контролю, моніторингу за додержанням законодавства у сфері запобігання корупції, передбачені законом»), не в змозі забезпечити їх зрозумілість, несуперечливість та прогнозованість, а також допускають широкі дискреційні повноваження державних органів, що в цілому суперечить принципу юридичної визначеності та не відповідає положенням частини першої статті 8 Основного Закону України, а також може призвести до здійснення впливу на суддю (що прямо забороняється частиною другою статті 126 Конституції України), та порушує принцип незалежності суддів (частина перша статті 126 Основного Закону України).

Натомість, вказані норми повною мірою відповідають вимогам юридичної визначеності, оскільки згадані заходи фінансового та іншого контролю чітко обмежені за способом їх запровадження (повинні бути передбачені лише законом), за метою їхнього застосування (для моніторингу доброчесності, відповідності рівня життя судді ВАКС та наявного у нього і членів його сім'ї майна одержаним ними доходам, перевірки на наявність у судді ВАКС конфлікту інтересів та ознак незаконного збагачення) та за конкретною сферою дії (у сфері запобігання корупції).

Оспорюване суб'єктом конституційного подання словосполучення є чітким за змістом і в тому сенсі, що воно вочевидь відсилає до базового Закону, який регулює правовідносини у сфері протидії корупції – Закону України «Про запобігання корупції» у частині тих норм, які поширюються на суддів. Так, вказаний Закон має Розділ 7 («Фінансовий контроль»), який включає в себе регулювання не лише правовідносин із подання, контролю та перевірки декларацій, а й моніторингу способу життя суб'єктів декларування, та додаткових заходів здійснення фінансового контролю (таких як обов'язок письмово повідомляти НАЗК про відкриття валютного рахунку суб'єктом декларування чи членом його сім'ї в установі банку-нерезидента та повідомляти про суттєві зміни у майновому стані суб'єкта декларування через придбання майна чи здійснення видатку на суму, що перевищує встановлений цим Законом розмір).

Також слід враховувати, що запровадження запобігання та моніторингу конфлікту інтересів щодо публічних посадових осіб, до числа яких відносяться і судді, є міжнародним зобов'язанням України. Зокрема, відповідно до пункту 4 статті 7 Конвенції ООН проти корупції 2003 року, ратифікованої Законом України від 18 жовтня 2006 року, кожна Держава-учасниця прагне, згідно з основоположними принципами свого внутрішнього права, створювати, підтримувати й зміцнювати такі системи, які сприяють прозорості й запобігають виникненню конфлікту інтересів. Держави-учасниці відповідно до пункту 5 статті 52 зазначеної Конвенції повинні розглянути можливість створення, відповідно до свого внутрішнього права, ефективних систем, які передбачають розкриття фінансової інформації щодо відповідних державних

посадових осіб, і встановлення відповідних санкцій за недотримання цих вимог. Водночас стаття 2(а) Конвенції визначає, що для цілей Конвенції «державна посадова особа» означає будь-яку особу, яка обіймає посаду в законодавчому, виконавчому, адміністративному чи судовому органі Держави-учасниці, яку призначено чи обрано, праця якої оплачується чи ні, та незалежно від старшинства.

3. У конституційному поданні стверджується про нібито існування юридичної невизначеності щодо того, чи поширюються адміністративні повноваження Голови ВАКС на діяльність Апеляційної палати ВАКС.

Однак, суб'єкт конституційного подання не навів жодних аргументів, у чому полягає порушення цього принципу відповідними положеннями Закону № 2447-VIII.

4. Загальні зауваження щодо дотримання принципу правової визначеності у Законі № 2447-VIII, у тому числі у нормі Закону «... також володіє знаннями та практичними навичками, необхідними для здійснення судочинства у справах, пов'язаних з корупцією...»

Відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010 принцип правової визначеності вимагає чіткості, зрозумілості й однозначності правових норм, зокрема їх передбачуваності (прогнозованості) та стабільності (абзац шостий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини зазначеного Рішення). У Рішенні Конституційного Суду України від 20 червня 2019 року вказано: юридична визначеність передбачає, що законодавець повинен прагнути до чіткості та зрозумілості у викладенні норм права, щоби кожна особа відповідно до конкретних обставин могла орієнтуватися у тому, яка саме норма права застосовується в певному випадку, та мати чітке розуміння щодо настання конкретних правових наслідків у відповідних правовідносинах з огляду на розумну та передбачувану стабільність норм права (абзац шостий підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення).

Особливості юридичної техніки не можуть бути оцінені як порушення принципу юридичної визначеності, якщо не суперечать вказаним вимогам. Для висновку про порушення принципу юридичної визначеності недостатньо лише оціночного твердження про нечіткість певної правової норми, - таке твердження має бути належним чином доведено, зокрема через обґрунтування ймовірності настання негативних наслідків для прав і свобод конкретних осіб в процесі застосування норми права.

Визнання певної законодавчої норми неконституційною на підставі невідповідності її принципу юридичної визначеності можливе лише, якщо вона порушує такі вимоги: 1) доступність законодавства; 2) передбачуваність законодавства; 3) доступність рішень судів; 4) стабільність і послідовність закону та його застосування на практиці; 5) відсутність зворотної сили закону; 6) охорона правомірних очікувань; 7) дотримання принципів *nullum crimen sine lege* і *nulla poena sine lege*; 8) додержання засади *res judicata*.¹⁶

¹⁶Rule of law checklist: Adopted by the Venice Commission at its 106-th Plenary Session (Venice, 11 12.03.2016).

Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях неодноразово наголошував на виключній важливості принципу юридичної визначеності.¹⁷ В основу сутнісного змісту вимоги юридичної визначеності як стрижневого елемента верховенства права покладено практику Європейського Суду з прав людини, на якій постали вимоги щодо «якості закону (припису/норми права)». Класичною вважається справа *The Sunday Times v. the United Kingdom* (1979), в якій Європейський Суд з прав людини установив такі вимоги щодо «якості закону (припису/норми права)» в контексті юридичної визначеності: «по-перше, приписи права мають бути достатньо зрозумілими: в розпорядженні громадянина має бути певна настанова [щодо поведінки], котра точно відповідає умовам юридичних норм, застосовним у конкретному випадку»; «по-друге, норма не може розглядатись як «право», якщо її не сформульовано з достатньою чіткістю, що дає громадянину змогу регулювати свою поведінку: він повинен бути в змозі – при потребі не без відповідної [правничої] поради – передбачити, тією мірою, що є прийнятною за конкретних обставин, наслідки, до яких може призвести певна виконана дія» (параграф 49). Із першої формули, що міститься в наведеній цитаті з рішення в справі *The Sunday Times v. the United Kingdom* (1979), випливає принцип доступності змісту норми права, а з другої – принцип передбачуваності норми права.¹⁸

Окрім цього, принцип юридичної визначеності відіграє найважливішу роль в утвердженні довіри до судової системи та верховенства права, і це, у свою чергу, має важливе значення для економічного розвитку країни. Якщо цієї довіри немає, то громадяни (і зарубіжні інвестори) не зможуть вступати в договірні відносини з місцевими партнерами і, у свою чергу, відмовлятимуться від господарської діяльності, яка є необхідною для економічного розвитку країни.¹⁹

Верховенство права передбачає, що органи державної влади повинні бути обмежені у своїх діях заздалегідь встановленими та оголошеними правилами, які дають можливість передбачити з великою точністю примусові заходи, що будуть застосовані представниками влади у тій чи іншій ситуації. Беручи це до уваги, індивід може впевнено планувати свої дії.²⁰

Європейська Комісія «За демократію через право», зокрема, зазначала, що однією зі складових верховенства права є юридична визначеність; вона вимагає, щоб правові норми були чіткими й точними, спрямованими на те, щоб забезпечити постійну прогнозованість ситуацій та

CDL-AD (2016) 00.

¹⁷Див. наприклад.: Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Брумареску проти Румунії» (*Brumărescu v. Romania*) від 28 листопада 1999 р., заява № 28342/95, П.61.

¹⁸Окрема (розбіжна) думка судді Сергія Головатого у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368⁻² Кримінального кодексу України (справа № 1-135/2018(5846/17) (Рішення Конституційного Суду України від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019) // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb01d710-19#n2>

¹⁹Opinion On Legal Certainty And The Independence Of The Judiciary In Bosnia And Herzegovina // European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission)// Adopted by the Venice Commission at its 91st Plenary Session (Venice, 15-16 June 2012). Режим доступу: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2012\)014-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2012)014-e)

²⁰Цит. за: Л.Л. Богачова. Принцип правової визначеності в європейському і національному праві (змістовна характеристика).

правовідносин, що виникають.²¹

Юридична визначеність надає змогу учасникам суспільних відносин прогнозувати наслідки власних дій та бути впевненими у своїх легітимних очікуваннях (*legitimate expectations*), зокрема у тому, що набуте ними на підставі чинного законодавства право буде реалізоване. Юридичною визначеністю обумовлюється втілення легітимних очікувань, тобто досягнення бажаного результату шляхом вчинення правомірних дій з огляду на заздалегідь передбачені ймовірні наслідки. І навпаки, втілення легітимних очікувань унеможлиблюється, зокрема, у випадку, коли особа не може досягнути прогнозованого результату внаслідок зміни юридичного регулювання у такі строки, що не є розумними та обґрунтованими²².

У національному праві має бути засіб юридичного захисту від свавільних втручань органів державної влади в права, гарантовані Конвенцією. Визначення дискреційних повноважень, якими наділені органи державної влади в сфері основоположних прав, у спосіб, що фактично робить ці повноваження необмеженими, суперечило б принципу верховенства права. Відповідно закон має чітко визначати межі повноважень компетентних органів та чітко визначати спосіб їх здійснення, беручи до уваги легітимну мету засобу, який розглядається, щоб гарантувати особі адекватний захист від свавільного втручання.²³

В Україні нерідко комплексний і багаторівневий принцип юридичної визначеності зводиться до спрощеного варіанту «зрозумілості, чіткості і ясності» закону за логікою: нечіткий закон – порушення юридичної визначеності – порушення принципу верховенства права – порушення статті 8 Конституції України. Натомість, підстави вважати норму правового акту такою, що не відповідає принципу юридичної визначеності існують виключно, якщо:

а) приписи права не є достатньо зрозумілими для суб'єкта нормозастосування та цей недолік не може бути усунутий через тлумачення судом;

б) наслідки застосування норми не є передбачуваними, тобто не дають можливість суб'єкту нормозастосування прогнозувати свої дії і їх наслідки.

При цьому положення Закону *«... також володіє знаннями та практичними навичками, необхідними для здійснення судочинства у справах, пов'язаних з корупцією...»* є достатньо визначеним, оскільки відповідає вимогам чіткості, зрозумілості, розумності та передбачуваної стабільності норми права, як цього і вимагає Конституційний Суд України.

Таким чином, всі вказані у конституційному поданні положення Закону № 2447-VIII не можуть вважатися таким, що порушують принцип юридичної визначеності, а тому й відсутні

²¹ Доповідь Венеційської Комісії «Про Верховенство права» (2011).

²²Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою товариства з обмеженою відповідальністю «МЕТРО КЕШ ЕНД КЕРІ УКРАЇНА» щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців двадцять четвертого, двадцять п'ятого, двадцять шостого розділу I Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо уточнення деяких положень та усунення суперечностей, що виникли при прийнятті Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні» від 23 березня 2017 року № 1989–VIII.

²³ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ротару проти Румунії» (*Rotaru v. Romania*) від 4 травня 2000 року, заява № 28341/95, П.55

підстави для визнання цих положень такими, що суперечать частині першій статті 8 Конституції України.

VI. НОРМИ ЗАКОНУ ВІДПОВІДАЮТЬ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ

Суб'єкт конституційного подання вважає, що частиною другою статті 7 Закону встановлено такі додаткові (спеціальні) вимоги до судді Вищого антикорупційного суду, як стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років (пункт 1); досвід професійної діяльності адвоката, у тому числі щодо здійснення представництва в суді та/або захисту від кримінального обвинувачення щонайменше сім років (пункт 3), а частиною четвертою статті 7 цього Закону – необґрунтовані обмеження, встановлені для кандидатів на посади судді Вищого антикорупційного суду, наявність яких унеможливило їх призначення на цю посаду (пункти 1, 5, б).

На думку авторів подання, встановивши в частині четвертій статті 7 Закону обмеження до кандидатів на посаду судді Вищого антикорупційного суду, Верховна Рада України вийшла за межі своїх конституційних повноважень та порушила конституційний принцип рівності людей у своїх правах, зокрема, у праві на зайняття посади судді Вищого антикорупційного суду тих осіб, які займали посади або пов'язані роботою (проходили службу) в установах та організаціях, визначених пунктами 1, 5, 6 частини четвертої статті 7 Закону № 2447-VIII, чим порушила вимоги статті 21, частини першої статті 24, частини першої статті 38, частини другої статті 43 Конституції України.

Слід звернути увагу, що згадана частина перша статті 38 Конституції України не має відношення до справи, адже встановлює, що громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Закон № 2447-VIII взагалі не регулює відносини, пов'язані з тими, про які йдеться в ч. 1 ст. 38 Основного Закону, а тому це далі не аналізуватиметься.

Відповідно до статей 21, 24 Конституції України, посиланням на які послуговується суб'єкт права на конституційне подання, усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

При цьому, в Рішенні Конституційного Суду України від 16.10.2007 року № 1-16/ 2007 відзначено, що гарантована частиною першою статті 24 Конституції України рівність громадян перед законом означає рівну для всіх обов'язковість конкретного закону з усіма відмінностями у правах або обов'язках, привілеях чи обмеженнях, які в цьому законі встановлені. Проте всі відмінності у привілеях чи обмеженнях щодо різних категорій індивідів, встановлені законом, не можуть бути пов'язані з ознаками, передбаченими частиною другою статті 24 Конституції України. Зазначений принцип визначає загальне правило неприпустимості встановлення за соціальними або особистими ознаками привілеїв чи обмежень і не є абсолютним.

Варто звернути увагу, що жодних привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження,

майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками Закон № 2447-VIII не встановлює.

Згідно з частиною 2 статті 43 Конституції України, на яку теж посилаються автори подання, держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.

Але з цього приводу Конституційний Суд України цілком обґрунтовано вважає, що обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, а мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права.

У контексті встановлення (з'ясування) легітимної мети, суспільної необхідності її досягнення, пропорційності та обґрунтованості встановлення додаткових та інших вимог (обмежень) для кандидатів на посади суддів ВАКС, необхідно ще раз підкреслити важливість ефективної протидії корупції в Україні для її становлення як демократичної та правової держави. У зв'язку з цим, окремі незначні вимоги (обмеження), встановлені для гарантування максимально прозорого і легітимного формування персонального складу ВАКС, не можуть розглядатися як такі, що порушують конституційний принцип рівності та, відповідно, Конституцію України.

Тому наведені у поданні конституційні норми, очевидно, не повинні розумітися як такі, що виключають можливість встановлення, у порядку, передбаченому Конституцією та законом, професійних, кваліфікаційних чи інших вимог до осіб, які претендують на зайняття певних посад чи виконання інших трудових (професійних) обов'язків.

Конституційний Суд України в своєму Рішенні від 18 квітня 2000 року №5-рп/2000 окремо відзначив, що встановлення Конституцією України та законами України певних кваліфікаційних вимог не порушує конституційного принципу рівності, адже всі громадяни, які відповідають конкретним кваліфікаційним вимогам, мають право займати відповідні посади. Наведене також підтверджується правовою позицією, викладеною Конституційним Судом України в Рішенні від 7 липня 2004 року № 14-рп/2004, згідно з якою конституційний принцип рівності не виключає можливості законодавця при регулюванні трудових відносин встановлювати певні відмінності у правовому статусі осіб, які належать до різних за родом і умовами діяльності категорій, у тому числі вводити особливі правила, що стосуються підстав і умов заміщення окремих посад, якщо цього вимагає характер професійної діяльності.

Важливо також враховувати, що питання вимог для призначення на посаду судді, зокрема підходів до їх встановлення (на відміну від кваліфікаційних вимог щодо більшості інших посад і професій) суттєво відрізняється від аналогічних питань стосовно інших категорій осіб, які реалізують своє конституційне право на працю. Перш за все, процедура встановлення цих вимог чітко (вичерпно) регламентована Конституцією України. Відтак, будь-які обмеження, додаткові чи інші вимоги для кандидатів на посаду судді повинні встановлюватися не лише на основі вищенаведених загальних правил щодо забезпечення конституційного принципу рівності, а й з ретельним врахуванням, перш за все, приписів статті 127 Конституції України.

Відповідно до частин третьої-четвертої статті 127 Конституції України на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти

п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросовісним та володіє державною мовою. Законом можуть бути передбачені додаткові вимоги для призначення на посаду судді. Для суддів спеціалізованих судів відповідно до закону можуть бути встановлені інші вимоги щодо освіти та стажу професійної діяльності.

Так, частина третя статті 127 Конституції встановлює такі загальні вимоги до кандидатів на посаду судді:

- 1) щодо освіти: вища юридична освіта;
- 2) щодо стажу професійної діяльності: щонайменше 5 років у сфері права;
- 3) інші вимоги: громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, є компетентним, добросовісним та володіє державною мовою.

Крім цих обов'язкових, встановлених Конституцією України вимог, законом можуть бути передбачені додаткові вимоги для призначення на посаду судді (для всіх суддів загальної юрисдикції). Зрозуміло, що такі додаткові вимоги не можуть суперечити уже встановленим вимогам, а можуть лише доповнювати їх.

У свою чергу, згідно з частиною четвертою статті 127 Конституції України для суддів спеціалізованих судів, окрім загальних та додаткових вимог, відповідно до закону можуть бути встановлені ще й інші (замість тих, що передбачені в статті 127 Конституції) вимоги, але тільки щодо освіти та стажу професійної діяльності. При цьому, інші вимоги, які виходять за межі сфери освіти та професійної діяльності і не передбачені частиною третьою статтею 127 Конституції України, встановлюватися не можуть.

За результатом аналізу змісту статті 7 Закону № 2447-VIII («Спеціальні вимоги до судді Вищого антикорупційного суду») немає підстав для висновку про її невідповідність статті 127 Конституції України, а відтак і статтям 21, 24 та 43 Основного Закону. Адже усі вимоги до кандидатів на посаду судді, що визначені Законом та які ставить під сумнів суб'єкт конституційного подання, стосуються або стажу (досвіду) професійної діяльності кандидата на посаду (частина четверта статті 127), або ж його добросовісності (частина третя статті 127).

Оскільки ВАКС є спеціалізованим судом, в статті 7 Закону правомірно встановлено інші (спеціальні) вимоги щодо стажу професійної діяльності кандидатів на посаду судді ВАКС, а саме:

- володіння знаннями та практичними навичками, необхідними для здійснення судочинства у справах, пов'язаних з корупцією та (поряд з цим, обов'язково) відповідність одній із таких вимог:

- стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років;
- науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше сім років;
- досвід професійної діяльності адвоката, у тому числі щодо представництва в суді та/або захисту від кримінального обвинувачення щонайменше сім років;
- сукупний стаж (досвід) зазначеної у пунктах 1-3 цієї частини роботи (професійної діяльності) щонайменше сім років.

Спеціальною (іншою) вимогою до кандидата на посаду судді ВАКС є і відсутність у нього досвіду (стажу) роботи в низці органів, установ та організацій, передбачених в пунктах 1, 5, 6 статті 7 Закону у певний період (до певного моменту), а саме:

- упродовж десяти років, що передують призначенню: в органах прокуратури України, внутрішніх справ України, Національної поліції України, Державному бюро розслідувань, інших

правоохоронних органах (органах правопорядку), податковій міліції, Службі безпеки України, митних органах, Національному антикорупційному бюро України, Національному агентстві з питань запобігання корупції, Національному агентстві України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших кримінальних правопорушень, Антимонопольному комітеті України, Рахунковій палаті, центральному органі виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму; на політичних посадах (представницький мандат);

- членом Вищої кваліфікаційної комісії суддів України або Вищої ради юстиції до набрання чинності Законом України "Про відновлення довіри до судової влади в Україні";

- членом Міжвідомчої комісії з питань державних закупівель до створення електронної системи закупівель відповідно до Закону України "Про публічні закупівлі".

Таким чином, норми Закону № 2447-VIII прийняті з дотриманням конституційного принципу рівності та цілковито відповідають Конституції України.

VII. ІНШІ ПИТАННЯ, ПОРУШЕНІ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПОДАННІ

1. Суб'єкт конституційного подання вважає, що регламентація Законом № 2447-VIII внутрішньої законодавчої процедури внесення змін до Закону суперечить Конституції України.

Пункт 3 частини першої статті 85 Основного Закону відносить до повноважень Верховної Ради України прийняття законів. Водночас пункт 14 частини першої статті 92 Конституції України передбачає, що судоустрій, судочинство і статус суддів визначаються виключно законами України. Аналіз змісту положень пункту 3 частини першої статті 85 і пункту 14 частини першої статті 92 Конституції України дозволяє дійти висновку, що положення частини другої статті 2 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» не лише не суперечать їм, а є логічним продовженням цих конституційних норм. Дійсно, правовідносини щодо судоустрою, судочинства та статусу суддів, до яких відносяться і створення та функціонування Вищого антикорупційного суду, за вимогами Конституції України повинні регулюватись виключно на законодавчому рівні. Проте конкретика подальшої законодавчої регламентації зазначеними нормами Конституції жодним чином не обмежується, залишаючи це питання на розсуд самого законодавця і наділяючи його в силу того ж самого пункту 3 частини першої статті 85 такими повноваженнями.

Посилання суб'єкта конституційного подання для аргументації своєї позиції на те, що винятки з конституційних норм встановлюються лише самою Конституцією України, виглядає недоречним у контексті частини другої статті 2 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд», оскільки оспорювана суб'єктом подання норма не може за своїм змістом та юридичною природою бути розцінена в якості винятку з пункту 3 частини першої статті 85 чи пункту 14 частини першої статті 92 Конституції України, тоді як навпаки вона є нормативно-конкретизованою формою реалізації законодавцем своїх виключних повноважень, закріплених у зазначених нормах Основного Закону. Посилання суб'єкта конституційного подання в якості

прикладу на положення частини другої статті 95 Конституції України також є нерелевантним, оскільки ця норма встановлює виняткову сферу регулювання конкретного законодавчого акту – закону про Державний бюджет України, тоді як у частині другій статті 2 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» йдеться про регламентацію порядку внесення змін до відповідного Закону, яка при врегулюванні питань судоустрою перебуває в межах дискреції законодавчого органу в силу положень пункту 3 частини першої статті 85 і пункту 14 частини першої статті 92 Конституції.

Слід окремо наголосити, що ухвалення законодавчих норм, аналогічних за змістом частині другій статті 2 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд», є усталеною практикою Верховної Ради України різних скликань. Так, аналогічні положення містяться у частині другій статті 4 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», абзаці другому частини четвертої статті 3 Закону України «Про публічні закупівлі», частині п'ятій статті 4 Бюджетного кодексу України, статті 2 Податкового кодексу України, абзаці другому Преамбули Закону України «Про загальнообов'язкове соціальне пенсійне страхування» тощо. Доцільно згадати у цьому контексті й новітні аналогічні зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України і Кримінального процесуального кодексу України, ухвалені законом від 19 травня 2020 року № 619-ІХ. Метою такого роду положень є забезпечення стабільності законодавства України в найважливіших сферах суспільного життя країни й утвердження тим самим принципу правової визначеності у законодавчому полі як невід'ємної складової фундаментального конституційного принципу верховенства права (частина перша статті 8 Конституції України).

Водночас важливо підкреслити, що вказані самообмеження парламенту, у будь-якому разі, конституційно «не обмежуватимуть» парламент вносити зміни в такий закон і в інший спосіб. Визнати закон про внесення змін до Закону № 2447-VIII неконституційним на цій підставі буде неможливо.

Таким чином, положення частини другої статті 2 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд», відповідно до якого зміни до цього Закону можуть вноситися виключно законами про внесення змін до Закону України "Про Вищий антикорупційний суд", відповідає пункту 3 частини першої статті 85 та пункту 14 частини першої статті 92 Конституції України.

2. Суб'єкт конституційного подання стверджує, що положення частини першої статті 5 Закону № 2447-VIII про те, що «кількість суддів Вищого антикорупційного суду визначається відповідно до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" у межах видатків, передбачених у Державному бюджеті України на утримання цього суду, та із окремим встановленням, у межах кількості суддів Вищого антикорупційного суду, кількості суддів Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду», встановлює обмеження видатків фінансування судової влади, не гарантує належних умов для повного і незалежного здійснення правосуддя та функціонування судів і підриває довіру громадян до державної влади, ставить під загрозу утвердження і забезпечення захисту прав і свобод людини та суперечить частинам першій, другій статті 126, частині першій статті 130 Конституції України.

Конституційне повноваження Верховної Ради України затверджувати бюджет для усіх

гілок влади є частиною втіленої у Конституції системи стримувань і противаг.

Вказані вище норми Закону № 2447-VIII мають розглядатися у сукупності із положеннями інших законодавчих актів України, які покликані забезпечити належне фінансування судової гілки влади, частину якої складає і ВАКС. Зокрема, при аналізі цієї статті необхідно враховувати відповідні положення Закону «Про судоустрій і статус суддів», зокрема:

- кількість суддів у суді визначає Державна судова адміністрація України за погодженням з Вищою радою правосуддя з урахуванням судового навантаження та в межах видатків, визначених у Державному бюджеті України на утримання судів та оплату праці суддів (частина шоста статті 19);

- забезпечення функціонування судової влади передбачає окреме визначення у Державному бюджеті України видатків на утримання судів не нижче рівня, що забезпечує можливість повного і незалежного здійснення правосуддя відповідно до закону; законодавче гарантування повного і своєчасного фінансування судів; гарантування достатнього рівня соціального забезпечення суддів (частина друга статті 146);

- видатки загального фонду Державного бюджету України на утримання судів належать до захищених статей видатків Державного бюджету України (частина друга статті 148);

- особливості підготовки і розгляду проекту закону про Державний бюджет України в частині фінансування судів, інших органів та установ у системі правосуддя визначаються законом (частина дев'ята статті 148).

Відповідно до Бюджетного кодексу України пропозиції про зменшення бюджетних призначень на утримання судів, інших органів і установ системи правосуддя мають бути погоджені Кабінетом Міністрів України з Вищою радою правосуддя (третє речення частини третьої статті 23). Крім того, Кабінет Міністрів України до схвалення проекту закону про Державний бюджет України подає цей проект закону Вищій раді правосуддя по статтях, пов'язаних із забезпеченням функціонування судів і діяльності суддів, органів та установ системи правосуддя (перший і третій абзаци частини другої статті 37).

Таким чином, перелічені законодавчі положення забезпечують фінансування та належні умови для функціонування ВАКС і діяльності його суддів, у Державному бюджеті України окремо визначаються його видатки, що повністю відповідає частині першій статті 130 Конституції України. Також ці положення не передбачають вплив на суддів ВАКС, не порушують принцип незалежності та недоторканності суддів ВАКС.

ВИСНОВОК:

- 1. Усі окремі положення Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» від 7 червня 2018 року № 2447-VIII, конституційність яких оскаржується у розглянутому конституційному поданні, є такими, що відповідають Конституції України (конституційними).**
- 2. Закон України «Про Вищий антикорупційний суд» від 7 червня 2018 року № 2447-VIII є таким, що відповідає Конституції України (конституційним) повністю.**

Джерела:

1. Богачова Л.Л. Принцип правової визначеності в європейському і національному праві (змістовна характеристика). Теорія і практика правознавства. 2013. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_2_74
2. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
3. Висновок № 15 (2012) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про спеціалізацію суддів. URL: [http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/58f4a4dd76aacfd0c2257d87004971a6/\\$FILE/%D0%92%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BA_%E2%84%96_15_\(2012\).pdf](http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/58f4a4dd76aacfd0c2257d87004971a6/$FILE/%D0%92%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BA_%E2%84%96_15_(2012).pdf)
4. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) від 11 липня 2001 року № 3-в/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text>
5. Гультай М. «Норми міжнародного права у практиці Конституційного Суду України» // Вісник Конституційного Суду України. 2014. № 6. С. 82-89.
6. Доповідь Венеційської Комісії “Про Верховенство права” (2011). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-ukr)
7. Закон України "Про публічні закупівлі" від 25 грудня 2015 року № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>
8. Закон України «Про Вищий антикорупційний суд» від 7 червня 2018 року № 2447-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19>
9. Закон України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» від 8 квітня 2014 року № 1188-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1188-18#Text>
10. Закон України «Про загальнообов’язкове соціальне пенсійне страхування» 9 липня 2003 року № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>
11. Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
12. Закон України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 року № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>
13. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
14. Закон України «Про утворення Вищого антикорупційного суду» від 21 червня 2018 року № 2470-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2470-19#Text>

15. Законодавство 26 країн, в яких діють антикорупційні суди (станом на 2019 рік). Anti-corruption court legislation for 26 countries. [URL: <https://www.u4.no/anti-corruption-court-legislation-for-23-countries>]
16. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
17. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
18. Козюбра М. Теорія юридичної аргументації та її особливості в конституційному судочинстві / Вісник Конституційного Суду України. 2016. № 6. С. 157–180
19. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 року: ратифікована Законом України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції» від 18 жовтня 2006 року № 251-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text
20. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
21. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
22. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
23. Лемак О. Права на встановлений законом суду і верховенство права // Міжнародний гуманітарний університет. 2014 р. № 9-1. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc9/15.pdf>
24. Метью К. Стівенсон (професор права, Гарвард), Софі А. Шютте (старший радник, U4/CMI). Спеціалізовані антикорупційні суди. Порівняльна картографія // Випуск U4 Лютий 2017, № 5. URL: <https://www.u4.no/publications/specialised-anti-corruption-courts-a-comparative-mapping-ukranian.pdf>
25. Мірило правовладдя: *Дослідження № 711/2013*. Ухвалено Венеційською Комісією на 106-му пленарному засіданні (Венеція, 11-12 березня 2016 року). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-ukr)
26. Окрема (розбіжна) думка судді Сергія Головатого у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368² Кримінального кодексу України (справа № 1-135/2018(5846/17) (Рішення Конституційного Суду України від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019) // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb01d710-19#n2>
27. Постанова Великої палати Верховного суду від 27 травня 2020 року у справі № 9901/88/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89819921>
28. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «S.M. проти Хорватії» (S.M. v. Croatia) [Велика Палата] від 25 червня 2020 р., заява № 60561/14, п.п. 288, 292.

29. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Брумареску проти Румунії» (Brumărescu v. Romania) від 28 листопада 1999 р., заява № 28342/95, п.61;
30. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ротару проти Румунії» (Rotaru v. Romania) від 4 травня 2000 року, заява № 28341/95, п.55
31. Рішення Європейського суду з прав людини у справі The Sunday Times v. the United Kingdom (1979). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57584%22%5D%7D>
32. Рішення Конституційного Суду України від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України "Про психіатричну допомогу" (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text>
33. Рішення Конституційного Суду України від 6 червня 2019 року № 3-р/2019 у справі за конституційними поданнями Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та 65 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 5 частини першої статті 3, абзацу третього частини третьої статті 45 Закону України „Про запобігання корупції“, пункту 2 розділу II „Прикінцеві положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей фінансового контролю окремих категорій посадових осіб“. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-19#Text>
34. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини другої статті 5 Закону України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини" (справа про віковий ценз) від 18 квітня 2000 року № 5-рп/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-00#Text>
35. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України "Про міліцію" від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10#Text>
36. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України „Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів“ від 20 червня 2019 року № 6-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-19#Text>
37. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 23 Закону України "Про державну службу", статті 18 Закону України "Про службу в органах місцевого самоврядування", статті 42 Закону України "Про дипломатичну службу" (справа про граничний вік перебування на державній службі та на службі в органах місцевого самоврядування) від 16 жовтня 2007 року № 8-рп/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-07#Text>

38. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу другої частини першої статті 39 Закону України "Про вищу освіту" (справа про граничний вік кандидата на посаду керівника вищого навчального закладу) від 7 липня 2004 року № 14-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v014p710-04#Text>
39. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 54 народних депутатів України та Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України "Про судоустрій і статус суддів", Кримінально-процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України (щодо принципу інстанційності в системі судів загальної юрисдикції) від 12 липня 2011 року № 9-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-11#Text>
40. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою товариства з обмеженою відповідальністю «МЕТРО КЕШ ЕНД КЕРІ УКРАЇНА» щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців двадцять четвертого, двадцять п'ятого, двадцять шостого розділу I Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо уточнення деяких положень та усунення суперечностей, що виникли при прийнятті Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні» від 23 березня 2017 року № 1989–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-19#Text>
41. Створення антикорупційного суду в Україні / Павол Жілінчик. 10 квітня 2017. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/NJ_Anticorruption_Court_Report_Zilincik_Apr_2017_UKR.pdf
42. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
43. Юридична енциклопедія / ред. Ю. С. Шемшученко [та ін.] ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. - К. : Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М.П.Бажана, 1998 . Т. 4 : Н-П. - К. : [б.в.], 2002. - 720 с.: іл.
44. Brian Walsh, Constitutional Adjudication, 17 Holdsworth L. Rev. 153 (1995).
45. Opinion On Legal Certainty And The Independence Of The Judiciary In Bosnia And Herzegovina // European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission)// Adopted by the Venice Commission at its 91st Plenary Session (Venice, 15-16 June 2012). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2012\)014-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2012)014-e)
46. Opinion On The Draft Law On Anti-Corruption Courts And On The Draft Law On Amendments To The Law Adopted by the Venice Commission at its 112th Plenary Session (Venice, 6-7 October 2017). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2017\)020-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2017)020-e)
47. Statement by Secretary-General Kofi Annan. UN Convention against corruption, opens treaty for signature at high-level conference in Merida, Mexico, 9–11 December. United Nations official web-site, 2003. URL: <http://www.un.org/press/en/2003/ga10199.doc.htm>.